

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

УДК 321.161.2 (09)

Наталя Тихолоз

МІЖ БАТЬКОМ ТА СИНОМ (ОЛЕКСА КОВАЛЕНКО, ІВАН І ТАРАС ФРАНКИ: ДИСКУРС ВЗАЄМИН)

Статтю присвячено творчим взаєминам письменника і видавця Олекси Коваленка з Іваном Франком та його сином Тарасом. У додатку до статті подано листи Олекси Коваленка до редакції журналу «Літературно-науковий вістник» та до Івана Франка, а також листи Тараса Франка до Олекси Коваленка, які публікуються вперше.

Олекса Коваленко посідає скромне, але заслужене місце в історії нашої національної культури. Упорядник і редактор декламатора «Розвага», альманаху «Терновий вінок», антології «Українська муза», видавець і письменник, сьогодні майже забутий, на початку ХХ ст. він перебував на середохресті українського літературного процесу, підтримував жваві стосунки з відомими діячами тієї пори, і насамперед із майстрами слова – Марком Кропивницьким, Михайлом Коцюбинським, Лесею Українкою, Агатангелом Кримським, Володимиром Винниченком, Григорієм Чупринкою, Максимом Рильським та багатьма іншими. Окрема і, треба сказати, вельми цікава сторінка з історії українського літературного та видавничого життя початку ХХ ст. – його творчі взаємини з Іваном Франком та його сином Тарасом.

Ім'я Олекси Коваленка серед плеяди Франкових сучасників малознане. А поза тим саме він відіграв важливу роль у популяризації творчості Івана Франка на Наддніпрянській Україні. Саме він був чи не першим видавцем, до якого звернувся син письменника Тарас з документами свого «молодечого романтизму» – ранніми пробами в галузях поетичного перекладу та оригінальної художньої творчості.

Олекса (Олексій) Кузьмич Коваленко народився 10 (22) березня 1880 р. на хуторі Власовому, що на Воронезчині (тепер Хрещатовська сільрада Алексеевського району Белгородської області в Росії). 1897 р. за участь у революційному русі був засланий на два роки до Сибіру, згодом деякий час жив і працював у Калузі (Росія) в управлінні служби шляхів, з 1903 р. – у Києві. 1900 р. він дебютував у журналі «Літературно-науковий вістник» віршем «Дорогому землякові П. А. Грабовському» (Т. 1. – С. 254). Тому перші епістолярні контакти

© Тихолоз Наталя Богданівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, лауреат премії для молодих учених НАН України.

поета-початківця Олекси Коваленка з Іваном Франком були пов'язані саме з діяльністю останнього як редактора «ЛНВ».

Так, у листах з Калуги (від 9/22 квітня 1901 р.; від 14/27 березня 1903 р.) Олекса Коваленко надсилав для публікації в цьому журналі свої поезії та замітки, а також просив переслати йому в Росію книжки «ЛНВ», твори Степана Руданського, Анатолія Свидницького, Данила Мордовця, переклад «Гомерової Одиссеї» Петра Ніщинського¹. Іван Франко підтримав молодого поета, надрукувавши його вірші «Туга», «Бажанє», «Де вона?», «Житє» в «ЛНВ»². Упорядковуючи антологію «Акорди» (Львів, 1903), письменник вмістив у ній і твір Олекси Коваленка «Нехай наша доля як зіронька сяє...». Правда, естетичну вартість поетичного доробку цього автора Іван Франко оцінював невисоко. Очевидно, саме цим і пояснюється те, що в літературно-критичних працях письменника немає жодної згадки (ні позитивної, ні негативної) про творчість Олекси Коваленка.

Задумавши видати збірку своїх віршів «Пісні життя», Олекса Коваленко у листі від 25 серпня 1906 р. просив автора «Мойсея» висловити свою думку про його писання: «...насмілююсь турбувати Вас проханням – переглянути мої “Пісні життя”. Ви так добре знаєте поетичні таємності і у Вас так багато естетичного почуття, що для мене буде цінна кожна Ваша найдрібніша увага.

Коли вам якийсь вірш зовсім не сподобається, будь ласка, зауважте це, бо я буду друкувати тільки 100, а в збірнику їх далеко більше.

Взагалі я бажав би знати про збірник Вашу гадку і присуд»³.

У відписі від 10 вересня 1906 р. Іван Франко, не лукавлячи, написав усе, що думає про Коваленкову поезію, щиро і відверто: «Здається, розуміння поезії у Вас зовсім не таке, як у мене, то, може, тому я й не можу доглянути в них [віршах збірки «Пісні життя». – **Н. Т.**] ніякої поезії. По-моєму, у поезії мусять бути і відчуватися два складники: обсервація життя й природи і живе гаряче чуття. Може, я сліпий, але ані одного, ані другого не бачу в Ваших віршах. Се – вибачайте за одвертість – майже скрізь одна фразеологія на популярні теми, без крихти глибшого розуміння життя, навіть без правдивої любові до української природи. (Ви не вмієте дивитися не неї і не бачите в ній нічого характеристичного, свого, а повторяєте скрізь чужі шаблони). Що ж до поезії на “гражданські мотиви”, то просто сум бере, читаючи їх. <...> Адже викиньте зі своїх віршів отакі давно пережовані шаблони, як доля – воля і недоля – неволя, як щастя, правда, талан і лихо, – то побачите самі, що з Вашої збірки не лишиться не то 100, але ані 10 віршів, які можна б показати між люди. А викиньте й цілу групу “Україні”, бо се ж компрометація для Вашого знання укр[аїнської] історії і українських програм, викиньте й те, що сказано про Данте, та Петрарку, та Шевченка, та Старицького, бо так сьогодні сором говорити, – а побачите самі, чи багато лишиться. Коли не розсердитесь, дочитавши досі, то дочитайте вже й до кінця: я щиро радив би Вам не друкувати з сеї збірки нічого...» [т. 50, с. 294]⁴. Розкритикувавши поезію Олекси Коваленка за шаблановість тем та образів, убогість мови, надмірність прикметників, відсутність власних оригінальних думок та живих вражень, письменник водночас відзначив добре чуття віршової форми та гладкість вірша. Автор збірки «Пісні життя» з критикою Івана Франка погодився, проте свого наміру щодо видання не змінив. «З одного боку я цілком згоден з Вами, що в моїх віршах дуже мало чогось нового, оригінального... – відписував молодий поет у листі від 1 жовтня 1906 р. – Та, правду кажучи, трудно було й сподіватись, щоб було щось надзвичайне, бо вірші писались в той час, коли я жив в страшенно важких умовах. І взагалі мені бракувало часу, щоб читать більше для самоосвіти... Але все таки хочу сказати, що я одно можу найти собі виправдовування, надрукувавши свої вірші, що од їх нікому не буде шкоди, а може... ще хоч одну людину зрушать пережити, те що я переживав, пишучи їх. Злого я не мислив і не переживав, пишучи їх. Певно, й другим буде так... Я думаю видати невеличкий збірничок. Буде надруковано до 60 власних і 10 перекладів... Я певен, що Ви за це

не дуже на мене погримаєте»¹. Однак збірка «Пісні життя» через брак коштів усе-таки не вийшла.

Не прислухався молодий літератор і до поради Івана Франка залишити на деякий час поезію і «взятися тим часом пильно до читання книг та до студій у якнайширшій об'ємі (що Вас цікавить, справді цікавить, а не таке, що читається для моди)» [т. 50, с. 294]. Натомість Коваленко активно друкується в антології «Досвітні огні» (1907), альманасі «З неволі» (1908), часописах «Діло», «Руслан», «Буковина», «Будучність», «Ілюстрована Україна», «Українська Хата», «Рада», «Рідний край» та ін.

1910 р. виходять його поетичні збірки «Золотий засів», «Срібні роси», а 1911 р. – збірка «Спів солов'я». [Остання збірка з дарчим написом автора зберігається в особистій бібліотеці Івана Франка (№ 3083)]. Іван Франко на ці видання не відгукнувся. Проте ті зауваження, що їх висловив письменник своєму молодшому колезі у листі від 10 вересня 1906 р. з приводу естетичної вартості його поезій, невдовзі цілком справедливо повторили інші критики. Так, Микола Євшан у рецензії на збірку «Золотий засів» (як і Іван Франко) закидав її авторові шаблонність, безбарвність, банальність, відсутність оригінальних мотивів та поетичного чуття: «Поезія Коваленка мається так до дійсної поезії, як популярна брошура до наукового твору. Автор нічого іншого й не робить, тільки популяризує елементи поезії, обезцінює їх коштовність і робить поезію якимсь урядовим язиком життя. Це творчість на задану тему. Тому вона безтілесна, стареча якась, тому вона “нравочительна” по своїй суті... <...> Це святочна банальщина, якої так багато в житті і надутий патос. <...>...це – шумна фразеологія конвенціональних новорічних желань... <...>. Поезія Коваленка бліда і безбарвна, не виявляє ніякої індивідуальності, нічого навіть специфічного, свого [підкреслення автора. – **Н. Т.**]»². Не менш різкою була і рецензія на збірки «Срібні роси» та «Спів солов'я», у котрій той-таки Микола Євшан, використавши прізвище Коваленка як антономазію на позначення невдалого поета взагалі, звинуватив його в надмірній «самовпевненості чи самообмані», поетичному нарцисизмі, захопленні «своєю власною чарівною істотою»³.

Активно виступав Олекса Коваленко і в галузі перекладу. З російської мови він переклав казку Петра Єршова «Горбоконик», комедію Миколи Гоголя «Ревізор», поему Кіндрата Рилєєва «Войнаровський», поезію Олександра Пушкіна «В Сибір», оповідання Миколи Златовратського «Гетьман», сатиру Леоніда Андрєєва «Любов до ближнього», статтю Льва Толстого «Невже так потрібно?», брошуру Емілії Піменової «Цілість держави і автономія» та ін. За мотивами творів Генріха Гайне, Моріца Гартмана, Еміля Верхарна, Ади Негрі, Персі Біші Шеллі та ін. Олекса Коваленко написав низку власних поезій.

Проте, в історію української культури Олекса Коваленко увійшов найперше як упорядник і видавець літературно-художніх альманахів, збірників, читанок, антологій. Він і справді був людиною, яка надзвичайно легко генерувала велику кількість видавничих ідей. Тільки в київському видавництві «Ранок», одним із засновників якого 1906 р. став Олекса Коваленко, за його участю вийшли праці Михайла Драгоманова «Старі хартії вільности», «Рай і поступ», «Заздрі боги», «Швейцарська спілка», «Про волю віри», «Євангельська віра в старій Англії», поетичні збірки Григорія Чупринки «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган», «Сон-трава», чимало перекладів з інших літератур тощо. Безперечно, не всі ідеї Олекси Коваленка були втілені в життя, але такі його видання, як декламатор «Розвага» (1905. Т. 1, друге видання 1906; 1908. Т. 2), літературно-артистичний альманах «Терновий вінок» (1908), поетична антологія «Українська муза» (1908) посіли вагоме місце в українському літературному процесі. «Якби Олекса Коваленко – упорядник і редактор “Української Музи” – не видав жодної іншої антології <...>, то і тоді він мав би право претендувати на вдячну згадку в історії української літератури, на добру пам'ять шанувальників красного письменства», – зауважував Федір Погребенник¹. При цьому цікавим є той факт, що з приводу чи не всіх своїх

видавничих проєктів Олекса Коваленко зазвичай радився з Іваном Франком, запитував його думку, пропонував співробітництво. І це не дивно, адже Коваленко визнавав незаперечний авторитет Франка серед культурної громадськості, безапеляційно довіряв його естетичному смаку, досвіді й таланту.

Так, у листі від 24 грудня 1905 р. Володимир Лозинський як редактор-видавець та Олекса Коваленко як секретар редакції журналу «Шершень» запрошували Івана Франка до співпраці². Письменник відгукнувся на пропозицію і надіслав до друку поезію «Метуть» (Шершень. – 1906. – № 10, 10.III. – С. 4), яка невдовзі увійшла до збірки «Semper tigo» під назвою «Що за диво?» (Львів, 1906. – С. 67).

Інформуючи про заснування у Києві видавництва «Ранок», Олекса Коваленко та Іван Самоненко у листі від 6 лютого 1906 р. просили дозволу на перевидання у ньому Франкових творів, зокрема збірки «Коли ще звірі говорили», трактату «Що таке поступ?», поем «Лис Микита» та «Мойсей»³. У відписі кінця лютого 1906 р. письменник дав згоду на публікацію цих видань, окрім поеми «Мойсей»: «Бажаючи Вам найкращого успіху в задуманім Вами ділі, відповідаю на Ваші запитання, що радо згоджуюся на передрукування у Вашім виданні моїх книжок “Коли ще звірі говорили”, “Лис Микита” і “Що таке поступ”. Не можу зробити того щодо “Мойсея”, якого я видав своїм накладом і якого видання досі лежить нерозпродане. Я маю надію, що воно піде ще до Росії в усякім разі бажав би виручити з нього хоч скільки, щоб покрити кошт друку» [т. 50, с. 288]. У листі до Олекси Коваленка від 10 серпня 1906 р. Іван Франко пропонував до друку у видавництві «Ранок» також свої науково-популярні праці про Івана Вишенського, Осипа Шумлянського, Гайдамаччину. Першим мав друкуватися трактат «Що таке поступ?» (у листі від 24 липня 1906 р. Олекса Коваленко обумовлював з автором гонорар за це видання, запитував про можливі зміни в тексті⁴). Проте ні ця, ні інші заплановані Франкові книжки у видавництві «Ранок» не вийшли.

Того-таки 1906 р. (тобто паралельно працюючи над проєктами видавництва «Ранок») Олекса Коваленко сповіщав свого адресата, що замислив випустити разом із художниками окремими тематичними випусками збірник «Ілюстрована Україна», котрий мав би виходити двома мовами (українською і французькою або німецькою). З цього приводу він писав: «Ділячись з Вами думкою про свій замір, я дуже бажав би знати Ваш погляд на це, а також на яку мову корисніше перекласти текст “Ілюстрованої України” – чи німецьку, чи французьку?

Окрім того, прошу попередю Вашої ласки і згоди написати колись для “І[люстрованої] У[країни]” кілька статей на теми, які виясняться після того, як будуть зібрані і упорядковані малюнки» (Лист Коваленка до Франка від 25 липня 1906 р.)¹. У відписі від 10 серпня 1906 р. досвідчений у літературно-видавничих справах Іван Франко застерігав свого молодшого колегу: «Як усяке люксусове вида[нн]я [«Ілюстрована Україна». – *Н. Т.*] <...> мені видається поки що зайвим, хіба що можете числити на російську [публі]ку. На фран[цузьку], німець[ку не ч]исліть. Розуміється, бу[ло б] пожадано, коли вже брати[с]я за таке діло, зробити все можливе для того, щоб воно було і з планом і солідне не [л]ише з артистичного, але й з [л]ітературного боку. Хто у нас робив проби організації таких різномастих сил для спільного діла, [той], певно, потвердить Вам [мої] побоювання» [т. 50, с. 293]. Свого наміру Олекса Коваленко з невідомих причин так і не втілював у життя. Можливо, прислухався до думки Івана Франка, а, можливо, реалізуючи інші свої задуми, не встиг.

Адже, видавши 1905 р. перший том українського декламатора «Розвага», Олекса Коваленко незабаром взявся готувати до друку друге видання цього тому, до участі в якому він знову запросив Івана Франка, а також питав у нього поради, «які б треба зробити зміни, щоб “Розвага” задовольняла читача зо всякого боку» (Лист Коваленка до Франка від 13 квітня 1906 р.)². Чи висловив якісь рекомендації письменник із приводу упорядкування декламатора, невідомо, проте, очевидно, згоду на публікацію своїх текстів дав. У першому томі другого видання «Розваги» (Київ, 1906) були вміщені поезії Івана Франка «Не люди наші вороги...», «Притча

про красу», «Каменярі», «Гімн» («Вічний революціонер...»), «На суді» та ін. Другий том «Розваги» (Київ, 1908) відкривався прологом до поеми «Мойсей» «Народе мій, замучений, розбитий...»; до нього також увійшли Франкові поезії «Конкістадори» (під заголовком «По бурхливим окіяні...»), «Де не лилися ви в нашій бувальщині...», «Не пора!», «На ріках вавилонських», «Весняна елегія», «Коли часом в важкій задумі...», «Ідилія», «Не забудь, не забудь...», «У долині село лежить...», «Сучасна приказка», «Страшний суд», «Поворож мені, циганко...» та переспів «Сонет. З Шекспіра» («Не раз я кличу смерть, бо трудно бачить в світі»). Причому назву «Конкістадори» упорядник свідомо опустив з огляду на її малозрозумілість для пересічного читача, тож вірш фігурував під заголовком «По бурхливим окіяні...». Свій учинок Коваленко пояснив письменникові у листі від 23 вересня 1907 р. так: «Слово “конкістадори” ми не друкуємо через те, що багато людей його не зрозуміють, бо другий том друкується з метою дати доступну книжку широким верствам суспільства (видання буде народне)»³. З цензурних міркувань було модифіковано й текст гімну «Не пора!»: слова «і любити царя» замінено на «і любити того», а рядок «москалеві й ляхові служити» – на «Нам, братове, чужинцям служити»¹. Проте, незважаючи на ті купюри, які робив з огляду на цензуру Олекса Коваленко, у липні 1911 р. обидва томи «Розваги» було конфісковано. За публікацію небезпечних для державного ладу царської Росії творів Тараса Шевченка й Івана Франка Київський тимчасовий комітет у справах друку ухвалив арештувати наклад книги та притягнути укладача до карної відповідальності. Відтак на Олексю Коваленку було заведено кримінальну справу, а наклад декламатора (I та II томи) вилучено з київських книгарень². Примірник другого тому декламатора «Розвага» з дарчим написом упорядника зберігається в особистій бібліотеці Франка (№ 2806).

Плануючи видавати літературно-артистичний альманах «Терновий вінок», Олекса Коваленко (редактор) та Іван Самоненко (видавець) знову звернулися до львівського адресата з пропозицією надіслати свої твори. Лист до Івана Франка не зберігся. Проте, як свідчить лист від 15 грудня 1907 р. за підписом Олекси Коваленка й Івана Самоненка до Михайла Коцюбинського, запрошення до участі в «Терновому вінку» було стандартизованим, зокрема, замість індивідуального звернення до конкретного адресата значилося: «До українських поетів, письменників і художників». Як впливало з листа, альманах «Терновий вінок», що був присвячений визвольному рухові, виходив з «добродійною метою», але при цьому мав бути виданням поліграфічно розкішним, «на пишному папері, в стилі moderne, з стильними малюнками, віньєтками і картинами». Ініціатори видання неодноразово наголошували, що не дбають про «матеріальний заробіток» і що ціну за альманах назначать невисоку для найширшого його розповсюдження (відтак про гонорари для авторів узагалі не йшлося)³. Очевидно, саме такого офіційного листа одержав й Іван Франко. Тож не дивно, що, бажаючи довідатись про цей видавничий проект щось докладніше, письменник у листі до Єлисея Трегубова від 31 грудня 1907 р. запитував: «Чи не написали б Ви мені, що се у Вас за “Терновий вінець” плететься, що за люди стоять при нім і чого від них сподіватися? Мене просить до участі д. Ів. Самоненко, але в такій формі, щоб я посилав свої праці на руки д. Ол. Коваленка, а я вважаю д. Коваленка таким чоловіком, з яким мені не личить мати зносини. Прошу дуже об'яснити мене в сьому ділі!» [т. 50, с. 346]. Єлисей Трегубов з відповіддю не забарився: «Що Ви питаєте про “Терновий вінець”, то скільки не розпитував, але зазнав тільки одно: це діло рук Коваленка, що має якусь добродійну мету, але, звичайно, насамперед себе; задля того, коли Ви маєте на сього добродія свій погляд, то й робіть так, як Вам підказує ваше почуття» (Лист від 6 січня 1908 р. / за старим стилем від 24 грудня 1907 р.)⁴.

Чому Іван Франко, після кількарічної співпраці з Олексою Коваленком, змінив своє ставлення до нього з прихильно-толерантного на гостро критичне, навіть різко негативне (адже назвав Олексю Коваленка людиною, з якою йому «не личить

мати зносини»), невідомо. Можливо, така жорстка нетерпимість до особи Коваленка була пов'язана з проявом Франкової душевної недуги. А можливо, між ними сталося якесь непорозуміння: цьому могла слугувати, скажімо, активна промоторська діяльність Олекси Коваленка у видавництві «Ранок», в якому за його участю було видано близько десяти праць Михайла Драгоманова, поетичні збірки Грицька Чупринки, переклади та збірки віршів того-таки Коваленка, але так і не вийшло жодного твору Івана Франка (адже видавництво «Ранок», як про це йшлося вище, планувало видати збірку «Коли ще звірі говорили», поему «Лис Микита» та філософський трактат «Що таке поступ?»).

Прикметно, що скептичне ставлення до Олекси Коваленка в тогочасному літературному дискурсі було непоодиноким. Серед майстрів слова про нього ходила недобра слава. Його художню творчість вважали графоманською, банальною, примітивною, а «добродійну» видавничу діяльність такою, що переслідувала найперше меркантильні інтереси. Так, Володимир Винниченко у листі до Михайла Коцюбинського від 24 січня 1908 р. писав: «Чи Ви думаєте давати що-небудь до "Антології" О. Коваленка? Я, принаймні, не маю ніякої охоти підтримувати комерційних підприємств Іванових і К°, які запинаються якимись "філантропічними" цілями. Чи не знаєте Ви, що це за цілі?»¹. Микола Вороний про передмови («прологи») Олекси Коваленка до збірок Грицька Чупринки «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган», «Сон-трава» відгукнувся з неприхованою зневагою: «Ці прологи давно вже стали "притчею во язицех" – нервові люди іритуються й лаються, обурені упертою настирністю їх складача; спокійні натури глузують або з посмішкою перегортають їх, не читаючи. Зрештою, всі сходяться на тому, що передмови ці, може, й нешкідливі, але в кождім разі цілком безпотрібні [підкреслення автора. – *Н. Т.*]»². Іронічно висловлювався про автора «прологів» і Микола Євшан³. Негативне реноме Коваленка як видавця, що не дотримує своїх обіцянок, підтверджують і листи до нього Марка Кропивницького (від 20 грудня 1907 р., 17 березня та 14 травня 1908 р.), в яких драматург вкотре нагадує своєму адресатові про обіцянку безкоштовно надіслати авторам «Терновий вінок»⁴.

Отож, керуючись чи то власним етичним чуттям, чи особистою образою, Іван Франко не зголосився до участі в альманасі "Терновий вінок". Однак на пропозицію Олекси Коваленка й Івана Самоненка (очевидно, з уваги на те, що висловлена вона була не приватно, а офіційним листом, зверненням "До українських поетів, письменників і художників") охоче відгукнувся син письменника - Тарас, на той час студент Львівського університету, який активно пробував себе в літературній роботі. Відтак у листі до Олекси Коваленка (без дати, орієнтовно кінець грудня 1907 р. - початок 1908 р.) Тарас Франко надіслав для публікації у збірнику "Терновий вінок" свої поетичні переклади та переспіви з Беранже "Смерть Короля Хрістофа", Фрідріха Вернера ван Остерена "Урядники"; Роберта Райліка "Когут"; з Анакреонта "Старість"; з Шандора Петефі "Бетяр", "Моя жінка"; з Джузеппе Беллі "Пій VIII", "Сповідальниця", "Що є піп?", "Жалоба вдовиць"²³. Жодного з цих перекладів Олекса Коваленко у своєму альманасі не надрукував. Можливо, вони не надто відповідали характеру видання, а можливо й те, що переклади були надіслані пізніше зазначеного в запрошенні терміну подачі матеріалів, тобто після 31 грудня 1907 р. Безумовно, на рішення упорядника могли вплинути і суб'єктивні фактори, як-от надто юний вік перекладача або й певна упередженість до сина відомого генія. Тож, не отримавши текстів від Франка-старшого, Коваленко не опублікував (чи не захотів публікувати) і Франка-молодшого. Хоч би як там було, але альманах "Терновий вінок" (Київ: Видання Ів. Самоненка, 1908) з дарчим написом упорядника Іванові Франкові зберігається в особистій бібліотеці письменника (№ 3817).

Щоправда, до свого чергового проекту - антології "Українська муза" - Олекса Коваленко запросив уже двох Франків - батька й сина. Це підтверджує лист Тараса Франка до Коваленка від 28 липня 1908 р., що написаний як відповідь на анкетні запитання, які ставив, очевидно, ймовірним авторам свого видання упорядник.

Цей лист не просто з'ясовує віхи біографії його адресанта, але й демонструє неабияку творчу активність, "непосидючість" молодшого Франка, його бажання публікуватись і самому, без батьківської протекції, торувати шлях у літературу. Невгамовний франківський дух промовляє з кожного рядка листа. Доробок студента другого курсу (sic!) вражає: оригінальні драми (трилогія "Ахил", що складається з віршованих драм "Бризівка й Патрокл", "Гектор", "Пентезілея"; комедії "Гімнастики", "Ощадний батько", віршована трагедія "Ганнібал"), віршовані переклади драм Софокла ("Антигона", "Аяс", "Філокет", "Трахіянки", "Ойдип на Кольонос", "Король Ойдип", "Електра"), Евріпіда ("Медея", "Бакханки", "Гіпполіт"), Арістофана ("Птахи", "Хмари", "Жаби", "Ахаркійці"), Теренція ("Формійо", "Євнух"), Плавта ("Жовнір Хвалько"), переклади поезій Анакреонта, Горация, Проперція, Овідія, Вергілія, Генріха Гайне, Ніколауса Ленау, Йоганна-Вольфганга Гете, Джузеппе-Джоакіно Беллі, П'єра-Жана Беранже, Шандора Петефі, байок Федра та Езопа тощо. Це, справді, гідний доробок сина великого поета. Тарас Франко в цей час працює так енергійно і наполегливо, ніби хоче перейняти естафету у хворого батька. При цьому він прагне зайняти своє, а не батькове місце в літературі. Безумовно, ранні проби пера Франка-сина були не завжди довершеними і гідними друку (певно тому Олекса Коваленко і не розмістив їх у своїй антології), однак вони - незаперечне свідчення того, як свідомо і самостійно ставився Тарас Франко до літературної творчості.

Антологія української поезії "Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів" за редакцією Олекси Коваленка вийшла 1908 р. у Києві дванадцятьма випусками. Це видання продовжувало традицію виданих раніше антологій "Вік" (1900, 1902; упорядники В. Доманицький, С. Єфремов) та "Акорди" (1903; упорядник І. Франко), проте, як зауважив Симон Петлюра, "Українській Музі" "треба призначити перше місце з-поміж цих антологій: вона ширша розмірами, повніша змістом". Вартість Коваленкової антології визнали не лише сучасники (у тім числі й літературні критики), а й історики літератури. Зокрема Федір Погребенник відзначив, що після Франкових "Акордів" "Українська муза" "вперше в історії української літератури так широко репрезентувала нову українську поезію", "представила майже всіх учасників літературного процесу, що виступали в жанрі поезії протягом понад як століття", "такого розмаїття поетів - більшого і меншого калібру - не містила жодна дореволюційна поетична антологія". До видання було включено 134 поети різних шкіл і напрямів, різних регіонів України (Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття) від часу Котляревського до початку ХХ ст., причому деякі імена в літературі прозвучали вперше, а деякі по-новому відкрились підросійському читачеві. Антологія супроводжувалась біографічно-бібліографічними довідками та портретами уміщених в ній письменників. Прикметно, що, готуючи біографічну частину для "Української музи", упорядник неодноразово послуговувався літературно-критичними працями Івана Франка "З останніх десятиліть ХІХ віку", "Наша поезія в 1901 р.", "Михайло П[єтрович] Старицький", "Володимир Самійленко", "Микола Чернявський. Зорі. К., 1903 [Рец.]" (поклики на них часто трапляються в бібліографічному апараті антології).

Поетичну творчість старшого Франка у своїй антології Олекса Коваленко намагався представити в усій її ідейно-тематичній багатогранності, зокрема подав вірці громадянської ("Каменярі", "Гімн" ("Вічний революціонер..."), "Народе мій, замучений, розбитий..." (пролог до поеми "Мойсей"), "Не винен я тому, що сумно співаю...", "На суді", "По бурхливім океані..." ("Конкістадори"), "У долині село лежить...", філософської ("На ріці вавилонській", "Блажений муж, що йде на суд неправих...", "Притча про рівновагу"), інтимної ("Фантастичні думи, фантастичні мрії", "Як почувеш вночі край свого вікна...", "Не минай з погордою...", "Оце тая стежечка..."), етологічної ("Дівчина встала рано, рано..."), сатиричної ("Цехмістер Куперьян", "Сучасна приказка", "Поворож мені, циганко..."), лірики митця, а також поетичних перекладів та переспівів: "(З пісень Сафони). Звивай ніжною рукою..."

"У цариці (З В. Соловійова)". Через цензуру не потрапив до антології гімн "Не пора!", а в поезії "Гімн" ("Вічний революціонер...") рядки "Ні попівськії торттури, / Ні тюремні царські мури" змінено на "Ні пекельні торттури, / Ні тюремні чорні мури" .

Антологія "Українська муза" та декламатор "Розвага", зважаючи навіть на ті зміни, що їх змушений був зробити упорядник з огляду на цензуру, посідають вагоме місце не лише в історії української літератури, а й в історії франкознавства. Адже ці збірники - чи не перші видання, що вийшли на великій Україні, які репрезентували широкій громадськості Франкові твори високого національно-патріотичного звучання. Досі наддніпрянський читач знав Івана Франка головним чином як ліричного поета. Бо ж галицькі видання творів письменника проходили на підросійській Україні суворий цензурний відбір. Громадянська поезія митця поширювалась хіба що нелегально, а тому була відома лише обмеженому колу читачів. Тож треба відзначити неабияку громадянську відвагу Олекси Коваленка, який "в нових умовах відкрив читачам-наддніпрянцям другу - громадянсько-патріотичну половину творчого обличчя Франка-поета". У біографічній довідці про Франка (автограф зберігається у Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського. - Фонд Олекси Коваленка - № Ал $\frac{61-6}{605}$) упорядник коротко

накреслив віхи життєвого і творчого шляху письменника, а також відзначав, що "деякі його поезії силою чуття рівняються з поезіями Шевченка ("Каменярі", "На суді", оповідання про скасування панщини в поемі "Панські жарти)". Олекса Коваленко визнавав за Іваном Франком незаперечний поетичний таланти і відводив йому поруч із Тарасом Шевченком першорядне місце в літературному процесі. Біографічна преамбула до публікації поезій письменника в "Українській музі" закінчувалась сумним фактом: "Тяжкі моральні й матеріальні обставини довели Франка до тяжкої нервової хвороби і він тепер у лікарні". До речі, цей трагічний епізод Франкової біографії не залишив байдужим Олексу Коваленка. Він разом з іншими представниками наддніпрянської інтелігенції зайнявся збиранням коштів для недужого поета. "Підписний лист про збір грошей на дарунок І. Франкові з нагоди 40-літнього ювілею його наукової, літературної і громадської діяльності" зберігається в особистому архіві Олекси Коваленка в Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського.

Літературно-видавничі взаємини Олекси Коваленка з Іваном та Тарасом Франками були не надто тривалі, але доволі плідні. Далеко не завжди вони склалися безхмарно (радіше навпаки; епістолярний діалог часто-густо виявляє приховану напругу цих стосунків); далеко не всім намірам (причому з обох боків) суджено було збутися. Проте, не останньою чергою, саме завдяки співпраці цих культурних діячів, безперечно, різновеликих, проте однаково одержимих потребою творчої праці та любов'ю до Батьківщини, з'явилися друком помітні, ба навіть виховні, літературні збірники, альманахи та антології, що стереоскопічно репрезентували широкому читачеві вершинні осяги "української музи". І не без скромної участі колишнього політичного засланця Олекси Коваленка на всю Україну гучно залунали закличні слова "вічного революціонера" Івана Франка:

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара,
Під України єднаємось прапор!

Звичайно, місце Івана Франка, його сина Тараса та Олекси Коваленка в українській культурі неспівмірне. Історія визначила справжню вартість творчого чину кожного з них. Проте час помирив колишніх опонентів, дрібні непорозуміння залишилися в минулому, "незгоди проклята мара" розвіялася з вітром, і їхні імена тепер стоять поруч під прапором України.

Нижче подаємо три листи Олекси Коваленка до редакції журналу

"Літературно-науковий вістник" та десять листів до Івана Франка, автографи яких зберігаються у фонді Івана Франка (Ф. 3) у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. А також публікуємо три листи Тараса Франка до Олекси Коваленка як видавця альманаху "Терновий вінок" та антології "Українська муза", що зберігаються у фонді Олекси Коваленка в Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського.

Листи друкуються вперше за автографами. Усі автографи написані на папері різного формату чорним чорнилом (за винятком листа до Івана Франка від 23 вересня 1907 р., що написаний синім чорнилом, і текстів п'яти сонетів Олекси Коваленка, надісланих до редакції "ЛНВ" у листі від 13 квітня 1905, написаних простим олівцем). Послідовність публікації хронологічна. Тексти подаємо за сучасним правописом зі збереженням лексичних, фразеологічних і синтаксичних особливостей (у тому числі діалектних), характерних для стилю адресантів.

Листи Олекси Коваленка до редакції "Літературно-наукового вістника"

№ 1

[9 (22) квітня 1901 р., Калуга]

Високоповажані добродії!

Вислані книгарнею Євангелії¹ я їй досі не одержав. Мабуть, вернули назад. Не вважаючи на се, прошу вислати мені "Гомерову Одиссею" переклад П. Байди (Ніщинського)² один примірник і на самому кращому папері. А як буде можна, то і твори Степана Руданського³. Окрім того, вишліть 43 і 44 сторінку "ЛНВ"⁴ за цвітень с[ього] р[оку] (Пісні Анатолія Свидницького (I-IV)⁵ і "Дві долі" Д. Л. Мордовця⁶ - листами. Гроші вишлю по одержанню рахунка при першій нагоді. (За собою боргу я лічу 1 р. 30 к. За промову Е. Дегена⁷).

Посилаю отут віршу "Туга", яку, будь ласка, надрукуйте у "Вістнику"⁸, та ще коли можливо, то будьте ласкаві, у моїй вірші "Моїм любим землякам"⁹, посланий в редакцію в початку с[ього] р[оку], поправити перші строки:

замісто: "Стогне вітер завиває
А на небі грім гогоче"
написати: "То не вітер завиває,
та й не грім гуде-гогоче..."

Останнє все так залишіть.

З поважанням Ол. Коваленко.

Адреса:
Калуга, Управление Службы Пути
Алексею Козьмичу Коваленко
9(22) цвітня 1901 р.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1620. - С. 277-278. Автограф.

№ 2

[Калуга], 14/27 березозолу¹⁰ 1903 [р.]

Поважані добродії!

Посилаю Вам заміточку про вистави на селі та три віршики¹¹ - надрукуйте їх, будь ласка, у якій книжці "Літературно-наукового вістника". Коли можливо, то, будь ласка, вишліть мені "Вістник" за 1902 р. по кілька книжок в одній бандеролі, через кілька там день на адресу: Москва. Арбатъ. Поварская. Дом Гирша. Общежитие. Екатерине Ивановне Четыркиной. Рівночасно спробуйте й так: вишліть одну бандероль і на мою адресу: "Калуга, Управление Службы Пути. Алексею Козьмичу Коваленко", написавши на обгортці бандеролі: "через

Московский Цензурный Комитет". Як дійде й таким шляхом, я повідомлю і тоді на дві адреси можна швидше дістати всі книжки. Гроші надішлю по одержанню книжок.

З щирим поважанням Олекса Коваленко.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1620. - С. 511. Автограф.

№ 3

[Київ], 13 квітня 1905 [р.]

Поважані добродії!

Посилаю Вам п'ять сонетів¹²:

- 1) "Сповідь гайдамаки",
- 2) "Нічною добою",
- 3) "Мить скептична",
- 4) "Содом",
- 5) "Зліталися орли".

Разом з сим ласкаво прошу Шановну редакцію висилати мені "Артистичний вістник"¹³ і лічить своїм співробітником і передплатником...

З щирим поважанням Олекса Коваленко.

Київ, Ивановская ул., № 75, кв. 10
А. К. Коваленко

Сповідь гайдамаки

Сонет

Останній день живу на білім світі.
Я знаю все й не ремствую на долю,
І годі жить - я знав життя і волю,
І буду я за мить в петлі висіти...

Та сліз моїх не вглядять хитрі люде,
І милости не хочу я прохати, -
Я буду сам байдуже помирати,
І світ нехай навек мене забуде.

В лісах я жив між дикими звірами,
Та чутка йшла про мене за горами,
Жахались ви мене й ім'я мойого.

Були часи, знущався над катами,
Але діливсь здобутком з голяками
І не ганьбив братерства я святого...

Олекса Коваленко

29 листопада 1904

Нічною добою

Сонет

Смеркає. Ніч. Навколо скрізь темнота,
Лиш де-не-де снують німі прохожі,
І всі спішать, мов посланці ворожі,
Або жене куди тяжка турбота.

В яру лежить якась жива істота
І згуки чуть, на людські непохожі,

А потім зойк і лаяння негожі,
Прокльони, плач і тяжкая скорбота...

І всі, хто йшов, її мерщій минали,
І лиця геть од неї одвертали,
Неначе мов од дикої гадюки...

Аж ось іде старчиха, бідна, вбога.
Спинилася і підвела старого,
Що впав у яр, знесилений од муки...

Олекса Коваленко

27 листопада 1904

Мить скептична

Сонет

Я кожен раз, як де сиджу в громаді,
Все більше й більше роблюся неймовірним
І сам боюсь я стати лицемірним,
Боюсь нести себе в офіру зраді.

Я кожен рух людини розумію,
І чую хід думок його й бажання,
І знаю всі змагання й поривання,
Але сказати того я не умію.

І душу рве мені тяжка гризота
І мліє вся від мук моя істота,
Коли думки в людини прочитаю...

Бо пекло там і злі слова лукаві,
І заміри розпусні та криваві, -
Тоді я геть з громади утікаю...

Олекса Коваленко

26 листопада 1904

Содом

Сонет

Чого кричать і лементують люде
І точуть кров з братів, неначе воду?
Коли ж кінець злочинствам диким буде,
Коли раби вже матимуть свободу?

Навіщо зло панує і свавілля
Одних людей над другами-братами,
Коли усім повинно бути привілля
І мусять бути усі землі панами?

Але багач гуляє дні і ночі,
А вбогий, знай, працює - скільки мочі, -
Та не собі, а здирцеві лихому.

І сорому давно нема ні в кого,
Нема ладу братерського святого, -
Лиш блуд, обман, неначе у Содому...

Олекса Коваленко

25 листопада 1904

Зліталися орли

Сонет

Зліталися орли прудкі на скелю
І пісню там співали вільну, щиру,
Повсюди чуть її було по миру,
Летів той спів у кожну оселю.

І викликав завзятих йти до бою
За правду, честь, братерство і за волю,
І сміливо котився він по полю,
І ворухив серця палкі собою.

І хто почув ту пісню голосную,
Той проклинав недолю навісную,
І миттю рвав свої тяжкі кайдани.

Летів у бій з тяжкими ворогами,
І веселив свій дух слабій піснями,
І гоїв він любов'ю давні рани...

Олекса Коваленко

28 листопада 1904

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 3393. Автограф.

Листи Олекси Коваленка до Івана Франка

№ 1

[Київ], 11 травня 1904 [р.]

Високоповажаний Добродію!

До нас дійшла чутка, що у Львові будуть відчинені літні літературно-наукові курси з викладанням всяких наукових лекцій та рефератів. Але яка саме буде програма, а також хто буде читати з професорів та лекторів свої лекції і коли саме, якого числа, - на жаль, не відомо.

Через те вдаюся до Вас з проханням, не відмовте, коли Ваша ласка, повідомити мене:

- 1) Хто буде читати лекції?
- 2) Де будуть читатися лекції?
- 3) Які і скільки буде лекцій?
- 4) Коли саме, якого числа почнуться і коли скінчаться?
- 5) Чи багато сподівається слухачів?
- 6) Чи вільний доступ усім слухати лекції?
- 7) Яка плата за вислухання лекцій?
- 8) Чи будуть екскурси та подорожі, скільки і куди?
- 9) Чи буде найнято для росіян яке-небудь помешкання?

З Росії збирається чималий гурт поїхати на ті лекції, але, завдяки невідомості про їх, дуже вагаються. Дехто здобув уже собі й закордонного паспорта і тепер ні в сих ні в тих: чи їхати, чи ні?

Коли можливо, напишіть негайно, а я вже сповіщу, кому слід. Я теж думаю їхати, але ще не певен, що можна буде вирватися, бо дуже багато роботи.

З щирим поважанням Олекса Коваленко.

Київ, Движение Киево-Полтавской ж. д.
Алексею Козьмичу Коваленко

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1620. - С. 681-682. Автограф.

№ 2

6. XI 1904 [р.]

Вельмишановний Добродію!

Сподіваючись на Вашу ласку, надсилаю "Привіт М. Павликові" з щирим проханням прочитати його на ювіл[е]ї шановного ювілята, звісно, коли у Вас будеть спромога і охота. Щиро дякуватиму за ласку.

Після прочитання на ювілеї "Привітання" я бажав би побачити надрукованим його у "Л[ітературно]-н[ауковому] вістнику"¹⁷.

Щиро прихильний до Вас Олекса Коваленко.

Р. S. Уклінно прошу вибачення за турботи.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1631. - С. 123. Автограф.

№ 3

[Київ], 24.XII 1905 [р.]

Вельмишановний Добродію!

Ми видаємо український сатирико-гумористичний тижневик "Шершень"¹⁸, змістом і на взірць нових столичних сатиричних журналів. Запрошуємо Вас до співробітництва і будемо дуже раді, коли Ви згодитесь. Коли Ваша ласка, надішліть свої твори¹⁹ при першій спрозмі, бо в кінці грудня виходє перше число. Дозвіл уже є.

Редактор-видавець В. Лозинський²⁰.

Секретар Ол. Коваленко.

Київ, Назаревская, № 7, кв. Лозинського.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 431. Автограф.

№ 4

6 лютого 1906 [р.]

Вельмиповажаний Добродію!

Розпочинаючи в Києві видавництво українських книжок під фірмою "Ранок", звертаємось до Вас з уклінним проханням дозволити нам видати Ваші твори²¹:

1. "Коли ще звірі говорили";
2. "Лис Микита";
3. "Що таке поступ?";
4. "Мойсей".

Будьте ласкаві, назначте собі гонорар за ті твори і повідомте нас. Ми з радістю заплатимо Вам, хоч і не так-то багато, бо видавництво тільки починається і грошові засоби у нас невеликі, хоч ми певні, що нам поталанить так само й з виданням книжок, як з виданням "Шершня".

З правдивим до Вас поважанням Олекса Коваленко, Ів. Самоненко²².

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1631. - С. 131. Автограф.

№ 5

[Київ], 13 квітня 1906 [р.]

Вельмиповажний Добродію!

Незабаром починаємо друкувати другим виданням український декламатор "Розвага"²³. Дуже будемо раді і вдячні, коли Ви будете ласкаві і надішлете нам новеньких творів для "Розваги".

Також цікаво знати Ваш погляд про те, які б треба зробити зміни, щоб "Розвага" задовольняла читача зо всякого боку.

Чекаємо швиденької відповіді²⁴.

З правдивим поважанням Олекса Коваленко, редактор.
Київ, Іванівська ул., № 74, кв. 10.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 409. Автограф.

№ 6

[Київ], 24 липня 1906 [р.]

Високоповажаний Добродію!

Кілька місяців тому Ви дали свою ласкаву згоду на видруккування деяких Ваших творів²⁵. Оце зараз є спромога видруккувати в першу чергу "Що таке поступ?".

Тепер я хочу досконально умовитись з Вами про гонорар за ту книжку.

З свого боку я думаю пропонувати Вам 15 карбованців за аркуш в 16 сторінок. Увесь матеріал книжки буде уміщений на 4 аркушах, це б на 64 стор. і Вам належатиме значить $(15, 4) = 60$ карб. гонорару. Видруккувано буде 3000 примірників. Ціна примірника буде 20 коп., а може й 15 коп., в залежності од доброти і вартости паперу. Коли Ви на ці умови згодні, ласкаво прошу повідомити, якнайшвидше, а також разом з тим напишіть, чи думаєте Ви робити якісь зміни і виправки в цій книзі. Коли б думали це зробити, прошу ласкаво прислати мені виправлений примірник. Як же одмін не буде, то я даю до друку в такому вигляді, як є, а Вам буду пересилати коректуру.

З правдивим і щирим поважанням Олекса Коваленко.
Київ, Іванівська, 75, кв. 10.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 415-416. Автограф.

№ 7

25 липня 1906 [р.]

Високоповажаний Добродію!

Гуртом з деякими артистами-художниками задумали ми видати "Ілюстровану Україну" в ряді окремих випусків. Кождий випуск повинен виявляти собою якесь цільне значення, наприклад, в першому випуску будуть малюнки історично-етнографічного змісту і такий же повинен бути й текст до малюнків.

Текст буде друкуватись двома мовами - українською і французькою або німецькою (цього питання ще не порішили).

В статтях в тексті обов'язково мусить проводитись демократична ідея.

Статті будуть дуже невеликі, в усякому разі не більше 300 стрічок французького тексту; величина сторінки така буде примірно, як "Артистичний вістник".

Видання буде чепурне і на добром папері, од 50 до 100 сторінок випуск.

Ділячись з Вами думкою про свій замір, я дуже бажав би знати Ваш погляд на це, а також на яку мову корисніше перекласти текст "Ілюстрованої України" - чи німецьку, чи французьку?

Окрім того, прошу попередю Вашої ласки і згоди написати колись для "Ілюстрованої У[країни]" кілька статей на теми, які вясняться після того, як будуть зібрані і упорядковані малюнки.

Мені особисто здається, що таке видання потрібне і матиме певний успіх.
В усякому разі сподіваюсь Вашої відповіді²⁶, а разом з нею і Вашої думки про це.

З щирим правдивим поважанням Олекса Коваленко.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1631. - С. 133-135. Автограф.

№ 8

[Київ], 25.VIII 1906 [р.]

Вельмиповажний Добродію!

В листі 10 серпня Ви пишете, що передивитесь "Поступ"²⁷ і сповістите, чи будуть які зміни, чи ні. Нетерпляче дожидаю Вашого листа.

Що торкається до запропонованих Вами праць: 1) про Ів. Вишенського²⁸; 2) про Шумлянського²⁹; 3) про Коліївщину і Гайдамаччину³⁰, то зараз не вистачить коштів, бо оце тепер друкуються: 1) 2-е видання "Розваги"³¹; 2) "Рай і поступ" Драгоманова³²; 3) мій збірник дитячих казок з малюнками; 4) "Пісні Життя", мій збірник поезій³³; 5) Ваш "Поступ". А як тільки буде спромога і повернеться трохи коштів, з великою охотою видамо згадані Ваші праці. Разом з цим наслідуюсь турбувати Вас проханням - переглянути мої "Пісні Життя"³⁴. Ви так добре знаєте поетичні таємності і у Вас так багато естетичного почуття, що для мене буде цінна кожна Ваша найдрібніша увага.

Коли вам якийсь вірш зовсім не сподобається, будь ласка, зауважте це, бо я буду друкувати тільки 100, а в збірнику їх далеко більше.

Взагалі я бажав би знати про збірник Вашу гадку і присуд. Як ласка та охота, дуже Вас прошу переглянути збірник при першій спромозі, бо, з чисто комерційних причин, треба друкувати його швидко: в нас з осені саме починається книжний сезон, а коли видрукувати пізніше, книжка лежатиме до будучого року і зробиться старою і залежаною.

Вибачайте, що наслідивсь однімати у Вас дорогий час.

Остаюсь з правдивою глибокою пошаною Олекса Коваленко.

Київ, Ивановка, 75, кв.10.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 371-373. Автограф.

№ 9

1 жовтня 1906 [р.]

Вельмиповажаний Добродію!

Щиро дякую Вам за уваги до моїх віршів. З одного боку, я цілком згоден з Вами, що в моїх віршах дуже мало чогось нового, оригінального... Та, правду кажучи, трудно було й сподіватись, щоб було щось надзвичайне, бо вірші писались в той час, коли я жив в страшенно важких умовах. І взагалі мені бракувало часу, щоб читать більше для самоосвіти... Але все-таки хочу сказати, що я одно можу найти собі виправдовування, надрукувавши свої вірші, що од їх нікому не буде шкоди, а може... ще хоч одну людину зрушать пережити те, що я переживав, пишучи їх. Злого я не мислив і не переживав, пишучи їх. Певно, й другим буде так... Я думаю видати невеличкий збірничок. Буде надруковано до 60 власних і 10 перекладів... Я певен, що Ви за це не дуже на мене погрімаєте.

Нетерпляче чекаю книжечки "Що таке поступ?".

Бажаю Вам здоров'я і всього найкращого.

Правдиво, глибоко поважаючий Вас, Олекса Коваленко.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 375-376. Автограф.

Вельмишановний і славний наш Батьку!

Даруйте, що наслідуюсь потурбувати Вас.

Будь ласка, прогляньте своїх дві поезії: "Не пора" та "По бурхливим окіяні", може перед друком забажаєте щось змінити або виправити. Вашою поезією "По бурхливим окіяні" ми починаємо другий том "Розваги"³⁵. Патрета зробили з того знімку, що був у ювілейному числі "Свободи" (америк.)³⁶, бо він там вийшов дуже гарний. Думаємо також надрукувати і "Не пора", змінивши трошки страшні для цензури слова, а саме замість "і любити царя" - "і любити ворога", а також, як що не вдасться провести так, як єсть, то замість: "москалеві й ляхові служить" - "Нам чужинцям, братове, служить". До "Не пора" у "Розвазі" буде і музика Аркаса³⁷.

Слово "конкістадори" ми не друкуємо через те, що багато людей його не розуміють, бо другий том друкується з метою дати доступну книжку широким верствам суспільства (видання буде народне). Не одмовте, ласкавий Батьку, одповісти на листа при першій спромозі.

Щиро шануючий Вас Олекса Коваленко.

Київ, Іванівка, 75.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. - Ф. 3. - № 1614. - С. 301-302. Автограф.

Листи Тараса Франка до Олекси Коваленка

№ 1

[Львів, кінець 1907 - початок 1908 рр.]

Високоповажаний Добродію.

Посилаю Вам отсе деякі з своїх перекладів³⁹ для "Тернового вінка"⁴⁰, може що придасться. Коли ж нічо не знайде поміщення у збірнику, я просив би їх передати куди инде до друку (пр[иміром], до контори "Літерат[урно]-науков[ого] вістника"), коли се Вам не спричинить зайвих клопотів. За те буду Вам дуже вдячний.

З поважанням Франко Тарас, студ[ент] філософії.

Львів, Понінського, ч. 4.

Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського. - Фонд Олекси Коваленка.

- № Ал- $\frac{52-301/1}{539}$ - С. 1. Автограф.

№ 2

[Львів, 28 липня 1908 р.]⁴¹

Високоповажаний Добродію.

Отсе відповідаю Вам на поставлені питання, але не на всі, бо попросту не можу на них відповісти.

1. Родився я у Львові, 1889 р. 9 марта, н[ового] ст[илію].

2. Почав писати два роки тому, а перший мій твір: "Ахил, драма в 5 д[іях]".

3. Батько мій Др. Ів. Франко, а мати Ольга Хорунжинська⁴², родом з Харківщини; учився я у Львові і скінчив протягом 13 літ нормальну школу і гімназію з відзначенням, з "особливим замилюванням до латини і греки", як стоїть у атестаті.

4. Жадний мій твір не був ще ніде друкований, а переклад "Ойдипа на Кольонос" був друк[ований] у студентській часописі "На розсвіті"⁴³ у Львові 1907⁴⁴ (сам початок, бо часопись перестала потім виходити).

5. Творів оригінальних написав 6 драм, з них 4 віршовані: трилогія "Ахил", з котрої 1 часть "Бризівка й Патрокл", 2 ч[асть] "Гектор", 3 ч[асть] "Пентезілея" і

комедії: "Гімнастики" і "Ощадний батько", обі прозою, з сучасного життя. Крім того, віршовану трагедію у 5 акт[ах] п[ід] н[азвою] "Ганнібал" (к[оло] 4500 стихів), переклав 17 драм віршем: 7 трагедій Софокла: "Антігона", "Аяс", "Філокетет", "Трахіянки", "Ойдип на Кольонос", "Король Ойдип" (Едип) - (сего переклав також Др. Ів. Франко і було давно друк[овано] у "Житю й слові"⁴⁵)⁴⁶ і "Елетра"; Евріпіда⁴⁷: "Медея", "Бакханки" і "Гіпполіт" ("Федра"); Арістофана⁴⁸ 4 комедії: "Птахи", "Хмари", "Жаби" і "Ахаркійці"; Теренція⁴⁹: "Формійо", "Євнух" (комедії); Плавта⁵⁰: "Жовнір Хвалько" (Miles gloriosus vel Bramaibas⁵¹). (Три послідні наконечно не викинчені; всі прочі мають вступ і кінцеві замітки та пояснення). З нових пер[еклав] Шекспірового⁵²: "Венецького купця". Дальше з поезії: дещо з Гайного⁵³, Ленауа⁵⁴, Гетого⁵⁵ 2[-і] пісні "Лиса Микити"⁵⁶ (гекзаметром), деякі твори Беллого (сатирика)⁵⁷, Беранжера⁵⁸, мадярських ліриків (вибір)⁵⁹; а з класичного: з Анакреона⁶⁰ (дещо); Вергілевої⁶¹ "Енеїди" кілька пісень (II, VI і VII), Проперція⁶² (вибір з 4-ох кн[их]), Горація⁶³ (оди, еподи, сатири і листи, але не всі), Овідія⁶⁴ з "Метаморфоз" дещо, з "Календаря" (Fasti) і з "Tristia" та ин., Федра⁶⁵, Езопові⁶⁶ байки, (всі) ямбічним триметром і т. и. Всі ті переклади писані живою народною мовою (розуміється, не селянською і не хлопською, а такою, якою говорить у нас "цвіт народу" себто його інтелігенція, бо простий нарід говорить не мовою, а діалектами!). Сю мову виправив ще я лектурою книжок, передовсім українських авторів з Росії.

6. До літературної школи не належу поки що.

7. Підписуюся все повним іменем і назвиськом (розуміється, поки що я не мав ще де підписуватися так дуже).

8. Фаху не маю і не служу, а соціальне становище неозначене. Приготовляюся до заняття "пайдагога", себто я є на 2 р[оці] філос[офії].

9. -

10. За найкращі вважаю передовсім переклади, а особливо Арістоф[анову] ком[едію] ("Птахів").

11. - ; до літ[ературної] творч[ості] натхнуло мене, крім багато інших причин, бажання дати - зразок народної галицької мови (у моім розумінні - се "народної") літературного стилю і можливо найлогічнішої правописи.

12. -

13. Мимо найліпшої волі - не можу.

14. Зараз напишу (трохи нижче).

15. Пришлю копії й оригінали.

16. Нового портрета не маю⁶⁷; (єсть старший з перед 2 років, але я тоді був у "формі" себто гімназійним мундурі, як матурист); та й, зрештою, Вам його, мабуть, не треба, задля незначности автора, бо ж я поки що початкуючий у літературній справі.

17. Майже всі свої твори і переклади писав я до тепер на обох сторонах картки, бо не сподівався їх швидко видати, а по-друге писав на добрім папері, то й шкода було, як не як, лишати цілу сторону незаписаною. Через те не знаю, чи встигну переписати для Вас відповідну кількість усяких писань.

18. Як що признаєте дещо гідним друку, то я просив би прислати другу коректуру, по виході аркушів, pardon, одного аркуша, бо на більше того, мабуть, не набереться, бо не маю часу те все переписувати наново, по-друге, й не цікаво товкти старе в ступі, а ніким виручитися.

На случай, як би що мого було поміщено, посылайте, прошу, випуски⁶⁸, як Вам зручніше.

Остаю з поважанням Франко Тарас.

Львів 15 ст[арого] ст[илію] липня.

Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського. - Фонд Олекси Коваленка.

- № Ал- $\frac{52-301/12}{539}$ - С. 50-51, 51 зв. Автограф.

Високопов[ажаний] Доброд[ію]!

Нащо було Вам мене, поваж[ний] Добродію, вітати з початком літературної діяльності й писати, що до мене черга як до молодого письменника дойде через пару місяців, коли Ви мимо переслання всяких поетичних творів і перекладів і переписки в останній хвилі не помістили мене в антолог[ію]⁷⁰ не знаю з яких причин (як і Венгжина⁷¹)? Чому маю се приписати, чи не в Вашій спеціальній вдачі недодержання обіцянок??... Дуже а дуже прошу о вияснення цього всього!

З поваж[анням] Франко Т.

Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського. - Фонд Олекси Коваленка.

- № Ал $\frac{52-301/2}{539}$ Автограф.

1. Див.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ). – Ф. 3. – № 1620. – С. 277–278, 511.

2. Див.: ЛНВ. – 1901. – Т. 15. – С. 124; 1903. – Т. 22. – С. 182–183.

3. ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 372.

4. Тут і далі цитуємо за вид.: *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976–1986. У квадратних дужках після цитат перша цифра позначає відповідний том, друга – сторінку.

5. ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 375–376.

6. *Євшан М.* [Рец.] Олекса Коваленко. Золотий засів. Київ, 1910 // Українська хата. – 1910. – № 10. – С. 638.

7. *Євшан М.* [Рец.] Олекса Коваленко. Срібні роси. 1910. Спів солов'я. 1911 // *Євшан М.* Критика; Літературознавство; Естетика. – Київ: Основи, 1998. – С. 565.

8. *Погребенник Ф.* Відродження «Української музи» // Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. / Під редакцією Олекси Коваленка: факсимільне відтворення видання. – Київ: Обереги, 1993. – Вип. 1. – С. 1 післямови [без пагінації].

9. Див.: ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 431.

10. Див.: ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – С. 131.

11. Див.: ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 415–416.

12. ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – С. 134.

13. ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 409.

14. ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 302.

15. Див.: Розвага. Український декламатор / Уложив *Ол. Коваленко*. – Київ, 1908. – Т. 2. – С. 140.

16. Докладніше про протоколи засідань суду у справі заборони декламатора «Розвага» через Франкові твори див.: *Погребенник Ф. П.* З неопублікованих архівних матеріалів про Івана Франка // Радянське літературознавство. – 1976. – № 5. – С. 63–64.

17. Див.: Листи до Михайла Коцюбинського / Упоряд. та коментарі *В. Мазного*. – Ніжин: Чернігівські береги, 2002. – Т. 3. – С. 61–62.

18. Листи Єлисея Трегубова до родини Франків / Публ. *Л. Чернишенко* // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2004. – Вип. 4. – С. 132–133.

19. Листи до Михайла Коцюбинського / Упоряд. та коментарі *В. Мазного*. – Ніжин: Чернігівські береги, 2002. – Т. 1. – С. 116.

20. *Вороний М.* Лірика краси і смерті («Сон-трава» Грицька Чупринки) // *Вороний М.* Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. і прим. *Т. І. Гундорової*. – Київ: Наук. думка, 1996. – С. 473.

21. Див.: *Євшан М.* Куди ми прийшли ? // *Євшан М.* Критика; Літературознавство; Естетика. – Київ: Основи, 1998. – С. 264.

22. Так, у листі від 14 травня 1908 р. Марко Кропивницький писав Олексі Коваленку: «Не одмовте прислать мені <...> примірник “Терновий вінок”, бо щось я й досі не маю від редакції обіцянки, що “автори одержать “Терновий вінок” gratis»» (*Кропивницький М.* Твори: В 6 т. – Київ: Держлітвидав, 1960. – Т. 6. – С. 539).

23. Текст листа та переклади Тараса Франка зберігаються у Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського (далі – ЧІМ) (Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/1}{539}$).

24. Див.: ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/2}{539}$. – С. 50-51, 51 зв.

25. Петлюра С. [Рец.] “Українська муза” (Поетична антологія під редакцією Олекси Коваленка). Київ, 1908 // Слово. - Київ, 1908. - Ч. 45.

26. Погребенник Ф. Відродження "Української музи". - С. 1, 3 післямови [без пагінації].
27. Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. / Під редакцією Олексі Коваленка: факсимільне відтворення видання. - Київ: Обереги, 1993. - Вип. 4. - С. 418.
28. Погребенник Ф. [Післямова] // Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. / Під редакцією Олексі Коваленка: факсимільне відтворення видання. - Київ: Обереги, 1993. - Вип. 4. - С. 2 післямови [без пагінації].
29. Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. / Під редакцією Олексі Коваленка: факсимільне відтворення видання. - Київ: Обереги, 1993. - Вип. 4. - С. 412.
30. Там само.
31. Див.: Підписний лист про збір грошей на дарунок І. Франкові з нагоди 40-літнього ювілею його наукової, літературної і громадської діяльності // ЧМ. - Фонд Олексі Коваленка - № Ал $\frac{61-6}{605}$.

Коментарі

1. ...*Євангелії*... – Ймовірно, йдеться про видання: Святе письмо нового Завіту / Мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш і Др. І. Пулюй. – Відень, 1871. – Печатано у Львові в друкарні Товариства імени Шевченка, 1880 (перевидання 1887 і 1893 рр.) – єдиний опублікований на той час український переклад Нового Заповіту.
2. ...*«Гомерову Одиссею» переклад П. Байди (Ніщинського)*... – Йдеться про перший український повний переклад поеми Гомера «Одіссея», який здійснив український письменник, перекладач та композитор Петро Іванович Ніщинський (псевдонім: Петро Байда; 1832–1896). Цей переклад під назвою «Гомерова “Одіссея”, гекзаметром на мову українсько-руську перевірявав Петро Байда, вийшов окремою книжкою у Львові 1889 р. (перші 12 пісень) та 1892 р. (заклучні 12 пісень).
3. ...*твори Степана Руданського*. – Очевидно, йдеться про зібрання творів у семи томах українського поета Степана Васильовича Руданського (1834–1873), яке виходило у Львові протягом 1895–1903 рр. (друге видання 1910 р.) завдяки зусиллям М. Комарова, Василя Лукича (В. Л. Левицького), А. Кримського та І. Франка.
4. «ЛНВ» – «Літературно-науковий вістник» – перший літературно-науковий і громадсько-політичний щомісячний журнал, що виходив у Львові (1898–1906 рр.) та Києві (1907–1914, 1917–1919 рр.). Провідна роль у редакції належала М. Грушевському, І. Франкові, О. Маковей, В. Гнатюкові.
5. ...*вишліть 43 і 44 сторінку «ЛНВ за цвітень [с/ього] р[оку] (Пісні Анатолія Свидницького (I-IV))*... – Йдеться про публікацію чотирьох поезій українського письменника Анатолія Патрикійовича Свидницького (1834–1871), яким передувала коротка замітка Івана Франка «Пісні Анатолія Свидницького» (ЛНВ. – 1901. – Т. 14. – С. 43–44).
6. ...*«Дві долі» Д. Л. Мордовця*... – Повість «Дві долі» українського і російського письменника Данила Лукича Мордовця (Мордовцева) (1830–1905) вийшла 1898 р. в журналі «ЛНВ» (Т. 1. – С. 145–185, 275–302; Т. 2. – С. 45–64, 153–188, 328–350).
7. *Деген* Євген Вікторович (1866–1904) – російський літературознавець, перекладач, архівіст. Брат Сергія Дегена. Лістувався з Іваном Франком. У 1900–1901 рр. виступав зі статтями і рецензіями у журналі «ЛНВ».
8. ...*віршу «Туга», яку, будь ласка, надрукуйте у «Вістнику»*... – Поезію «Туга» Олексі Коваленка було надруковано: ЛНВ. – 1901. – Т. 15. – С. 124.
9. ...*вірші «Моїм любим землякам»*... – Ця поезія Олексі Коваленка не була надрукована.
10. *Березозол* – за давньослов'янським календарем перший місяць весни – березень.
11. ...*заміточку про вистави на селі та три віршики*... – В «ЛНВ» за 1903 р. було опубліковано три поезії Олексі Коваленка «Бажанє», «Де вона?», «Житє» (Т. 22. – С. 182–183). Замітка про вистави не друкувалась.
12. *Посилаю Вам п'ять сонетів*... – Сонети, що їх надіслав Олекса Коваленко, у «ЛНВ» надруковані не були.
13. *Артистичний вістник* – журнал, присвячений малярству, музиці і театру, що виходив у Львові у 1905–1907 рр. Організаторами видання були художник Іван Труш та композитор Станіслав Людкевич. В «Артистичному вістнику» були опубліковані статті Івана Франка «Думки профана на музикальні теми», «Наша театральна мізерія».
14. ...*літні літературно-наукові курси*... – Йдеться про публічні університетські курси українознавства у Львові для надніпрянської молоді, які діяли протягом 23 червня – 23 липня 1904 р. Кошти на проведення курсів дав український меценат Євген Чикаленко. До складу комітету входили Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Гнатюк. Чи був на цих курсах слухачем Олекса Коваленко, невідомо.
15. ...*напишіть негайно*... – На лист Олексі Коваленка від 11 травня 1904 р. зберігся відпис Івана Франка (без дати; орієнтовно кінець травня – початок червня 1904), у якому він надавав своєму адресатові всю необхідну інформацію про тривалість курсів, називав імена лекторів та дисципліни, які вони читатимуть, тощо [див.: т. 50, с. 244].

16. *...ювіл[еї] шановного ювілята...* – Йдеться про ювілей 30-літньої діяльності Михайла Івановича Павлика (1853–1915), українського громадсько-політичного діяча, публіциста, письменника, що святкувався у Львові 1904 р. Ювілейні привітання згодом було опубліковано у книзі «Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика (1874–1904)» (Львів, 1905).

17. *...«Привітання» я бажав би побачити надрукованим його у «Літературно-науковому вістнику».* – У «ЛНВ» вітання Олекси Коваленка з нагоди ювілею Михайла Павлика опубліковано не було.

18. *«Шершень»* – гумористично-сатиричний ілюстрований щотижневий журнал, що виходив з січня по серпень 1906 р. у Києві за редакцією Володимира Лозинського.

19. *...надішліть свої твори...* – Іван Франко для публікації у журналі «Шершень» надіслав поезію «Метуть» (Шершень. – 1906. – № 10. – 10.III. – С. 4). Того-таки року ця поезія під назвою «Що за диво?» з'явилась також у складі збірки «Semper tigo» (Львів, 1906. – С. 67).

20. *Лозинський* Володимир (1855–1914) – український громадський діяч, видавець.

21. *...звертаємось до Вас з уклінним проханням дозволити нам видати Ваші твори...* – У відписі кінця лютого 1906 р. Іван Франко дав згоду на передрук збірки «Коли ще звірі говорили», поеми «Лис Микита» і трактату «Що таке поступ?». Поему «Мойсей» передруковувати не дозволив, оскільки тираж недавно виданого твору ще не розпродався [див.: т. 50, с. 288].

22. *Самоненко* Іван Іванович (1883–1938) – український видавець.

23. *«Розвага»* – збірник поезій, оповідань, монологів, жартів, сатир і гуморесок, призначений для декламації, упорядником якого був Олекса Коваленко. Вийшов у Києві у двох томах: 1905. – Т. 1 (1906 вийшло друге доповнене видання першого тому); 1908. – Т. 2. У другому доповненому виданні першого тому та другому томі було опубліковано низку поезій Івана Франка.

24. *Чекаємо швиденької відповіді.* – Відпис Івана Франка на лист Олекси Коваленка від 13 квітня 1906 р. невідомий.

25. *...Ви дали свою ласкаву згоду на видрукування деяких Ваших творів.* – Див. примітку 21.

26. *...сподіваюсь Вашої відповіді...* – Свої міркування з приводу видання «Ілюстрованої України» Іван Франко подав у листі від 10 серпня 1906 р., що є відписом на листи Олекси Коваленка від 24 та 25 липня 1906 р. [див.: т. 50, с. 292–293].

27. *...передивитесь «Поступ»...* – Йдеться про філософський трактат Івана Франка «Що таке поступ?», який мало перевидати видавництво «Ранок». Праця Івана Франка у цьому видавництві так і не вийшла.

28. *...1) про Ів. Вишенського...* – Йдеться про розвідку Івана Франка «Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку», що була опублікована в коломийській газеті «Хлібороб» (1892. – № 8–11). Цю працю письменник хотів переробити спеціально для публікації у видавництві «Ранок». Намір залишився нереалізованим.

29. *...2) про Шумлянського...* – Йдеться про дослідження Івана Франка «Йосиф Шумлянський, львівський єпископ 1668–1708р. і заведення унії в Галичині (Громадський голос. – 1898. – № 17–22). У видавництві «Ранок» ця праця не вийшла.

30. *...3) про Коліївчину і Гайдамаччину...* – Працю про Коліївчину Іван Франко не завершив. З цієї розвідки було опубліковано лише частину «Матеріали до історії Коліївщини. III. Польська поема про уманську різню» (ЗНТШ. – 1904. – Т. 62. – Кн. 6. – С. 1–40). У видавництві «Ранок» ця праця не передруковувалась.

31. *...2-е видання «Розваги»...* – Див. примітку 23.

32. *...«Рай і поступ» Драгоманова...* – Розвідка українського публіциста, історика, літературознавця, фольклориста, громадського діяча Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895) «Рай і поступ» вийшла у київському видавництві «Ранок» 1906 р.

33. *...3) мій збірник дитячих казок з малюнками; 4) «Пісні Життя», мій збірник поезій...* – Ці книги Олекси Коваленка, які готувались до друку в київському видавництві «Ранок», не вийшли.

34. *...насмілююсь турбувати Вас проханням – переглянути мої «Пісні Життя».* – Свою думку про збірку поезій Олекси Коваленка «Пісні Життя» Іван Франко висловив у листі від 10 вересня 1906 р., у якому закидав Коваленковим віршам шаблонність тем та образів, убогість мови, відсутність живих вражень, а відтак радив узагалі не друкувати їх [див.: т. 50, с. 294].

35. *Вашою поезією «По бурхливім окіяні» ми починаємо другий том «Розваги».* – Насправді другим том українського декламатора «Розвага» (К., 1908) відкривався прологом до поеми «Мойсей» «Народе мій, замучений, розбитий». Поезія «Конкістадори», заголовок якої упорядник зняв з огляду на його малозрозумілість для пересічного читача, була розміщена під назвою «По бурхливім окіяні...» (назва за першим рядком) на с. 11 цього видання.

36. *«Свобода»* – україномовна газета, що виходить в США з 1893 р. Йдеться про фото Івана Франка 1896 р.

37. *Думаємо також надрукувати і «Не пора», змінивши трошки страшні для цензури слова, а саме замість «і любити царя» – «і любити ворога», а також, як що не вдасться провести так, як єсть, то замість: «москалеві й ляхові служить» – «Нам чужинцям, братове, служить». До «Не пора» у «Розвазі» буде і музика Аркаса.* – З цензурних міркувань текст гімну «Не пора!» було модифіковано так: слова «і любити царя» замінено на «і любити того», а рядок «москалеві й

ляхові служити» – на «Нам, братове, чужинцям служити». Нот до Франкового тексту вміщено не було. Музика Миколи Аркаса до поезії «Не пора...» невідома. Натомість цей твір поклали на музику Денис Січинський та Ярослав Ярославенко (Ярослав Дмитрович Вінчковський).

38. Лист датуємо кінцем грудня 1907 – початком 1908 рр. на підставі згадки про альманах «Терновий вінок» та підпису Тараса Франка «студ[ент] філософії» (оскільки восени 1907 р. Тарас Франко став студентом першого курсу класичної філології Львівського університету).

39. *Посилаю Вам отсе деякі з своїх перекладів...* – Для публікації в альманасі «Терновий вінок» Тарас Франко надіслав Олексі Коваленку у листі до нього поетичні переклади з П'єра-Жана Беранже «Смерть Короля Хрестофа», Фрідріха-Вернера ван Остерена «Урядники», Роберта Райліка «Когут», Анакреонта «Старість», Шандора Петефі «Бетяр», «Моя жінка», Джузеппе Беллі «Пій VIII», «Сповідальниця», «Що є піп?», «Жалоба вдовиць» (ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал- $\frac{52-301/1}{539}$). Жодного з цих перекладів Тараса Франка не було надруковано у альманасі «Терновий вінок».

40. «Терновий вінок» – літературний альманах, що вийшов у Києві 1908 р. за редакцією Олекси Коваленка.

41. День і місяць написання листа вказано рукою адресанта, рік – 1908 – встановлюємо на підставі слів у тексті листа: «себто я є на 2 р[оці] фільсо[офії]», а також змісту листа. Лист написаний як відповідь на анкетні запитання, що з'ясовують основні факти біографії та творчого доробку Тараса Франка на той час. Саме таку інформацію про авторів збирав Олекса Коваленко, коли 42 *Хоружинська* (Хоружинська) Ольга Федорівна (1864–1941) – дружина Івана Франка та мати Тараса.

43. «*На розсвіті*» – щомісячний часопис для шкільної та студентської молоді, що виходив у Львові за редакцією Василя Пачовського.

44. *...переклад «Ойдица на Кольонос» був друк[ований] у студентській часописі «На розсвіті» у Львові 1907...* – Переклад Тараса Франка трагедії Софокла «Едіп на Кольонії» («Едіп у Колоні») також вийшов окремою книжкою у Львові 1911 р.

45. «*Житє і слово*» – літературно-науковий і громадсько-політичний журнал, що виходив протягом 1894–1897 рр. у Львові за редакцією Івана Франка.

46. *...(Едіп) – (сего переклає також Др. Ів. Франко і було давно друк[овано] у «Житю і слові»...* – Йдеться про переклад Івана Франка трагедії Софокла «Едіп-цар», що вперше був опублікований у журналі: *Житє і слово*. – 1894. – Кн. 3. – С. 321–340; Кн. 4 – С. 1–26; Кн. 5 – С. 161–178. Іван Франко переклав також два гімни хору з «Антігони» під назвами «Г[і]мн] побідний над сімома проти Фів» (вперше опубліковано у рецензії «Антігона. Драматична дія Софокла. З грецького переклав Петро Ніщинський. Одеса, 1883» у журналі: *Зоря*. – 1883. – № 24. – С. 378), та «Сила людського духу», трагедію «Електра» та уривки з драми «Едіп в Колоні» (за життя І. Франка не публікувалися) [див.: т. 8, с. 387–522].

47. *Евріпід* (близько 480–406 до н. е.) – давньогрецький поет-драматург. Написав 92 п'єси, 19 з яких повністю дійшли до нашого часу, зокрема «Медея» (431 до н. е.), «Вакханки» (405 до н. е.), «Гіпполіт» (428 до н. е.), «Геракл» (близько 416 до н. е.), «Андромаха» (близько 425 до н. е.), «Троянки» (415 до н. е.) та ін. Зберігся автограф перекладу Тараса Франка трагедії Евріпіда «Гіпполіт» та передмова до цього перекладу (ЛЛ. – Ф. 3. – № 3745).

48. *Арістофан* (близько 445–385 до н. е.) – давньогрецький поет-комедіограф, «батько комедій». Написав понад 40 комедій, з яких збереглося лише 11: «Ахарняни» (425 до н. е.), «Вершники» (424 до н. е.), «Хмари» (423 до н. е.), «Оси» (422 до н. е.), «Мир» (421 до н. е.), «Птахи» (414 до н. е.), «Лісістрата» (412 до н. е.), «Жінки на святі Фесмофорій» (411 до н. е.), «Жаби» (405 до н. е.), «Жінки в народних зборах» (392 до н. е.), «Плутос» (338 до н. е.). Гумористичні і сатиричні твори Арістофана порушували політичні, соціальні, педагогічні, літературні проблеми тогочасного суспільства. У перекладі Тараса Франка окремим виданням вийшла тільки комедія Арістофана «Хмари» (Львів, 1918). Зберігся також автограф Тараса Франка короткого змісту драми Арістофана «Лицарі» (ЛЛ. – Ф. 3. – № 3742).

49. *Теренцій* Публій Афр (близько 190–159 до н. е.) – давньоримський комедіограф. Автор 6 комедій: «Андріанка» (або «Дівчина з Андросу», 166 до н. е.), «Свекруха» (165 до н. е.), «Самобичувальник» (163 до н. е.), «Свнух» та «Форміон» (161 до н. е.), «Брати» (160 до н. е.). Комедії відзначаються серйозністю, відсутністю балаганно-комедійних засобів.

50. *Плавт* Тит-Макцій (близько 250–184 до н. е.) – римський комедіограф. Автор п'єс «Амфітріон», «Віслюки», «Золотий горнець», «Полонені», «Близнюки», «Хвальковитий воїн» та ін. Комедії відзначаються інтригами, плутаниною, зухвалими і хитромудрими героями, пародійністю тощо. Твори Плавта слугували основою для літературних переробок Мольєра, Клейста, Шекспіра.

51. *Miles gloriosus vel Bramarbas* – «Хвальковитий воїн» (лат.), або «Брамарбас» (нім. хвалько) – латино- та німецькомовний варіанти назви комедії Плавта «Хвалькуватий воїн» (близько 204 р.).

52. *Шекспір* Вільям (1564–1616) – англійський поет і драматург, гуманіст епохи Відродження.

53. *Гайне* Генріх (1797–1856) – німецький поет, публіцист, критик.

54. *Ленау* Ніколаус (справжнє прізвище – Франц Німбше Солер фон Штреленау, 1802–1850) – австрійський поет-романтик.

55. *Гете* Йоганн-Вольфганг (1749–1832) – німецький письменник, один з основоположників німецької літератури нового часу. Автор поеми «Reinecke Fuchs» («Рейнеке-Лис») (1793), котра слугувала одним із джерел поеми Івана Франка «Лис Микита». В архіві Олекси Коваленка зберігається автограф перекладу Тараса Франка з другої частини «Фавста» Гете (ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/3}{539}$).

56. ...2[-i] пісні «Лиса Микита»... – Йдеться про уривок 2-ї пісні поеми Йоганна-Вольфганга Гете «Reinecke Fuchs» («Рейнеке-Лис») (1793).

57. ... деякі твори Беллого (*сатирика*)... – Беллі Джузеппе Джоакіно (1791–1863) – італійський поет, автор понад двох тисяч сонетів, написаних римським діалектом. Сонети Беллі пронизані ненав'язливими жартами і гумором, гостро сатиричним викриттям недоліків римського суспільства. Твори Беллі перекладав Іван Франко. У архіві Олекси Коваленка зберігаються такі автографи переспівів Тараса Франка з Беллі: «Пій VIII», «На згадку», «Сотворене світа», «Папа», «Святий рік», «Добродійність», «Кара», «Присяга», «Іменини папи», «Що є піп?» (ЧІМ. – Фонд Олекси

Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/9}{539}$); «Сповідальниця», «Жалоба вдовиць» (ЧІМ. – Фонд Олекси

Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/1}{539}$). Переспіви з Беллі («На згадку», «Сотворення світа», «Кара»,

«Іменини папи», «Жалоба вдовиць», «Григорій XVI у небі», «Що таке релігія?», «Сни», «Привичка», «Осторожність», «Польоване попа», «Перше благословенство папи», «Вдова», «Вигідне жите», «Молитва до Пречистої», «Настирливий поет», «Спосіб на бездітність», «Відпуст»), а також невелика стаття «Дещо про Беллого» були опубліковані у збірці Тараса Франка «З чужої левади» (Львів, 1913. – С. 69–91).

58. *Беранже* П'єр-Жан (1780 – 1857) – французький поет. Автор збірок сатиричних пісень «Моральні пісні» (1816), «Нові пісні» (1825), «Невидані пісні» (1828) та ін., у яких гостро висміяв дворянство, духовництво, монархію Бурбонів тощо. В архіві Олекси Коваленка зберігається автограф перекладу Тараса Франка з Беранже «Смерть Короля Хрістофа» (ЧІМ. –

Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/1}{539}$).

59. ...мадярських ліриків (*вибір*)... – З угорських ліриків Тарас Франко перекладав Шандора (Олександра Петровича) *Петефі* (1823–1849) – поета-романтика, одного з керівників народного повстання у Пешті під час революції 1848–1849 рр. в Угорщині, автора поем «Витязь Янош» (1844), «Шалго» (1846), «Апостол» (1848), драми «Тигриця і гієна» (1845), роману «Шнурок ката» (1846) та ін. В архіві Олекси Коваленка зберігаються автографи перекладів Тараса Франка

Петефі «Бетяр», «Моя жінка», «Пісня вовків» (ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/1}{539}$,

Ал $\frac{52-301/9}{539}$).

60. *Анакреон* (Анакреонт) (близько 570–487 до н. е.) – давньогрецький поет, поезія якого сповнена веселого гумору, дотепності, перейнята оспівуванням безтурботності життя, чуттєвих насолод. Творів Анакреонта збереглося дуже мало. Тематика його лірики відома з наслідувань поетів пізніших часів. В архіві Олекси Коваленка зберігаються автографи переспіву Тараса

Франка з Анакреонта «Старість» (ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал $\frac{52-301/1}{539}$). Переспіви

Тараса Франка з Анакреонта «Уперті струни», «Вино – потіха», «Люба неволя», «В пугах любови», «Пите без кінця», «Богоцтво у вині», «Жіноче оружє», «Гроші в любови», «Старий – молодий», «Безжурне жите», «Веселий старець», «Товариші пира», «Ерос і чола» опубліковано в його збірці «З чужої левади» (Львів, 1913. – С. 53–68).

61. *Вергілій* Публій Марон (70–19 до н.е.) – давньоримський поет. Автор збірки «Буколіки» (42–39 до н. е.), дидактичної поеми «Георгіки» (36 або 37–29 до н. е.), епічної поеми «Енеїда» (29–19 до н. е.), що оспівує легендарне походження римського народу. Іван Франко переклав один з віршів Вергілія, який назвав «Грамотика, або мужицька приправа» (1883) [див.: т. 9, с. 390–393]. Збереглися автографи перекладів Тараса Франка VI і VII пісні з «Енеїди» Вергілія (ЛЛ. – Ф. 3. – № 3743). Тарас Франко написав працю «Енеїда» Вергілія і її травестії, яка не була опублікована.

62. *Проперцій* Секст (50 – близько 16 до н. е.) – давньоримський поет. Автор чотирьох книг «Елегій», у яких оспівує пристрасне кохання до поетеси Цинції. Переспіви з Проперція Тараса Франка «Заздрість і любовна журба», «Збиточний Амор», «Вірна жінка», «В день уродин Цинтії», «Туга за красою», «У милої пізно в ночі», «Природна і штучна краса» опубліковано в його збірці «Збиточний Амор» (Львів, 1918. – С. 34–48); до переспівів додано також коротку інформацію про життєвий і творчий шлях Проперція (С. 33).

63. *Горацій* (повне ім'я Квінт Горацій Флакк, 65–8 до н. е.) – давньоримський поет. Автор двох книг «Сатир» (35, 30 до н. е.), збірки коротких ямбічних віршів «Еподи» (30 до н. е.) на суспільні й побутові теми, чотирьох книг «Од» (23, 13 до н. е.), двох книг філософських листів «Послання» (20, 14 до н. е.), книги «Наука поезії, або Послання до Пісонів» (18 до н. е.). Окремі оди Горація переклав Іван Франко [див.: т. 9, с. 394–404]. В архіві Олекси Коваленка зберігаються автографи перекладів Тараса Франка з Горація «До приятелів (XIII епода)», «Необуля (З третьої книжки од, XXI)», «До лихваря Альфія (II епода)» (ЧІМ. – Фонд Олекси Коваленка. – № Ал 52-301/12 539). – С. 52–56). Переспіви Тараса Франка з Горація опубліковано в його збірках «З чужої левади» (Львів, 1913. – С. 23–32), «Старе вино в новім місі» (Львів, 1913), «Збиточний Амор» (Львів, 1918. – С. 1–30).

64. *Овідій* (повне ім'я Публій Овідій Назон, 43 до н. е. – 17 н. е.) – давньоримський поет. Автор книг еротичної поезії «Любовні елегії» (10 до н. е.), дидактичної поеми «Наука кохання» (2 до н. е.), книг «Засоби від кохання», «Про косметику» (5 до н. е.), «Метаморфози» (8 ст. н. е.), «Фасти, або Римський календар» («Fasti») (12 н. е.), «Скорботні елегії» («Tristia») (10 н. е.) та ін. Переспіви Тараса Франка з Овідія «Побідний Амор», «Воєнні і любовні діла», «Широке серце», «Ненаситна любов», «Заборонений овоч», «Любовні примхи», «Стережена коханка», «Любовна штука», «Де шукати дівчат?», «Як приподобатися дівчині?» опубліковано у збірці «Збиточний Амор» (Львів, 1918. С. 53–71); до переспівів додано також коротку інформацію про життєвий і творчий шлях Овідія (С. 51–52).

65. *Федр* (близько 20 до н. е. – близько 50 н. е.) – римський байкар. Перекладав байки Езопа, наслідував їх.

66. *Езон* (VI–VII ст. до н. е.) – легендарний давньогрецький байкар, основоположник жанру байки.

67. *Нового портрета не маю...* – Йдеться про портрет Тараса Франка, що його просив надіслати Олекса Коваленко як редактор антології «Українська муза» (К., 1908), в якій поезії супроводжувались портретами (або фотографіями) їхніх авторів.

68. *...посилайте, прошу, випуски...* – Йдеться про випуски антології «Українська муза». Див. примітку 70.

69 Листівку датуємо за поштовим штемпелем: Lemberg, 12.I [19]09.

70. *...не помістили мене в антолог[і]ї...* – Йдеться про антологію української поезії «Українська муза. Поетична антологія од початку до наших днів», що вийшла 1908 р. у Києві заходами і за редакцією Олекси Коваленка. До антології увійшли твори 134 поетів, до кожного з яких додано коротку біографічну довідку та фотографію. Антологія виходила окремими зошитами (всього 12 випусків).

71. *Венгжин* Микола (1883–1960) – український журналіст, критик, видавець, редактор (1909–1910 рр.) літературно-наукового журналу «Будучність», що видавався у Львові. У цьому журналі деякий час публікував свої поезії Олекса Коваленко.

Статья посвящена творческим отношениям писателя и издателя Алексея Коваленко с Иваном Франко и его сыном Тарасом. В приложении к статье поданы письма Алексея Коваленко в редакцию журнала «Литературно-научный вестник» и Ивану Франко, а также письма Тараса Франко Алексею Коваленко, публикуемые впервые.

The article focuses on creative cooperation of the writer and publisher Oleksa Kovalenko with Ivan Franko and his son Taras. The Appendix to the article includes Oleksa Kovalenko's letters to the magazine «Literaturno-naukovy visnyk» and to Ivan Franko as well as Taras Franko's letters to Oleksa Kovalenko published for the first time.

